

УДК 711.454

к.т.н., доцент Вяткін К.І.,

e-mail: vyatkin.k.i@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2394-3779,

Харківський національний університет
міського господарства ім. О.М. Бекетова

DOI: 10.32347/2076-815x.2020.72.30-40

НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Розглядаються окремі аспекти нормативно-правового регулювання територіального розвитку в Україні. В умовах проведення реформи децентралізації влади та створення на базі адміністративно-територіальних одиниць нового формату територіальних утворень – об'єднаних територіальних громад, особливу увагу доцільно приділити питанням законодавчого врегулювання соціально-економічних, адміністративних, політичних, управлінських та інших питань їх розвитку. Зміни у системі законодавчого забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад мають на меті підвищення ефективності соціально-економічного розвитку. Отже, нормативно-правове регулювання має бути спрямоване не лише на законодавче врегулювання правовідносин, але і враховувати особливості економічного розвитку, зміни соціальних потреб населення та створення додаткових можливостей в умовах інноваційного розвитку, науково-технічного прогресу та процесів цифровізації. У статті наведено критичний аналіз комплексу нормативно-правових документів щодо розвитку територій, та запропоновано шляхи продовження удосконалення системи законодавчого забезпечення.

Ключові слова: розвиток територій, міське будівництво, законодавче забезпечення територіального розвитку

Постановка проблеми. Сучасна світова практика територіального планування свідчить про необхідність врахування у процесах соціально-економічного розвитку територій нові вимоги, що ставить суспільство перед процесами урбанізації. Ці вимоги стосуються як безпосередньо удосконалення форм та методів регуляторної політики з боку державних, регіональних, місцевих органів влади та представників місцевого самоврядування, так і вирішення питань глобального сталого розвитку: екологічних, соціальних, економічних. Забезпечення комфорту життєдіяльності населення територій є комплексним процесом. Отже, вимоги до питань законодавчого забезпечення повинні також мати комплексний характер та реалізовуватися систематично,

що дасть змогу підвищити ефективність нормативно-правового регулювання територіального розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах активного розвитку урбанізаційних процесів питання правового регулювання територіального розвитку є актуальним та розглядалося у роботах багатьох науковців. Зокрема, М.М. Дьомін визначав основи правового регулювання містобудівного регулювання [1], та містобудівних інформаційних систем у співавторстві із О.І. Сингаївською [2]. А.П. Хряпинським було проаналізовано правові засади контрольно-наглядової діяльності у сфері містобудування [3]. І.О. Сквірський привернув увагу до питання громадського контролю публічного управління містобудівним розвитком [4]. Регуляторні та контрольні функції адміністративного управління містобудівним розвитком розглянуті у роботі В.П. Тимошука [5]. Незважаючи на високу увагу авторів до питання правового регулювання містобудівної діяльності у зв'язку із проведенням реформи децентралізації та новими глобалізаційними викликами доцільним є проведення подальшого аналізу.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є проведення аналізу та розробка пропозицій щодо удосконалення системи правового забезпечення містобудівного розвитку.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання:

- окреслити основні тенденції розвитку системи містобудування,
- проаналізувати нормативно-правовий базис містобудівної діяльності в Україні,
- надати рекомендації щодо підвищення ефективності правового забезпечення містобудівної діяльності з урахуванням сучасних тенденцій розвитку містобудівних систем та вимог суспільства.

Виклад основного матеріалу.

З 2014 року в Україні розпочалися процеси переформатування системи управління «на місцях». Адміністративно-управлінська система показала, що потребує суттєвих трансформацій для забезпечення нових викликів суспільства. Серед таких викликів можна назвати наступні. Систему управління «згоривши» виявилася малоефективною в умовах полізадачності соціально-економічного розвитку. Активне залучення громади до вирішення місцевих питань дало можливість враховувати інтереси громади та специфіку її функціонування. Незбалансованість соціально-економічного розвитку окремих регіонів та територій викликало проблеми комплексності та системності соціально-економічного розвитку на макрорівні. Питання переформатування системи управління територіями поставило перед органами державної влади завдання створення нової системи, яка б враховувала, в першу чергу, специфіку

місцевого розвитку для забезпечення розвитку на рівні окремого регіону, і держави в цілому. Результатом трансформаційних процесів стало впровадження реформи децентралізації влади в Україні, що визначила нові пріоритети територіального розвитку. Серед особливостей цієї реформи доцільно визначити наступне [1-3]:

- передача ряду управлінських повноважень від центральних органів влади до місцевих;
- передача частини фінансування (від ряду податків та зборів) до відання місцевих громад,
- створення умов для формування громадської активності та участі в управлінні і територією громадами,
- визначення місцевої специфіки для забезпечення соціально-економічного розвитку території;
- впровадження проєктного управління в систему управління територіями;
- реформатування адміністративно-територіального поділу з метою забезпечення збалансованого розвитку окремих територіальних одиниць.

Відповідно до пріоритетів територіального розвитку можна визначити наступні групи показників та їх структурні елементи щодо забезпечення комфортного проживання мешканців та розвитку територій – рис. 1.

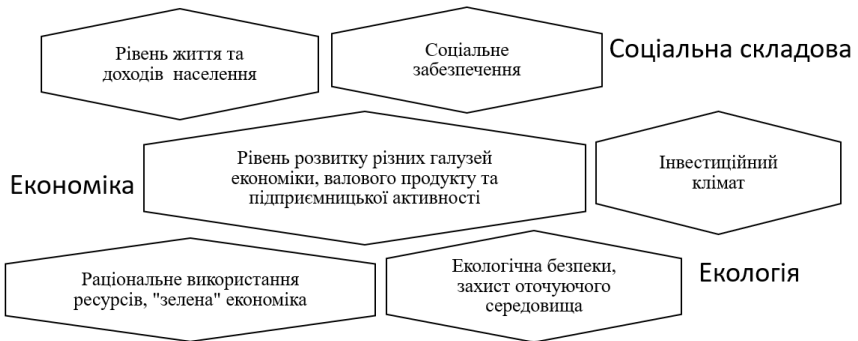

Рис 1. Пріоритети територіального розвитку [1-2].

Збалансований сталий розвиток територій може бути забезпечений комплексними підходами щодо реалізації управлінських механізмів у системі соціально-економічного та екологічного забезпечення. Ці три групи компонентів є взаємопов'язані один з одним. Економічний розвиток (підприємницька активність, створення нових робочих місць, забезпечення

товарами та послугами) сприяє розвитку соціальних показників (рівень життя та соціального забезпечення населення). Показники соціального розвитку (наприклад, демографічні) сприяють розвитку економіки шляхом залучення до зростання економічних показників працездатного кваліфікованого населення. Високий рівень соціального забезпечення формує соціальну відповідальність людини перед природою та формує дбайливе ставлення до розвитку екології. Економічний розвиток екстенсивного характеру завдає значної шкоди екології, а формування пріоритетів «зеленої» економіки забезпечує гармонійний баланс між необхідністю розвивати виробничі потужності та зберігати природу [4-5].

Зважаючи на визначення пріоритетів територіального розвитку в умовах глобалізаційних та децентралізаційних процесів, проаналізуємо існуючу систему нормативно-правового забезпечення територіального розвитку з точки зору відповідності даним пріоритетам.

Основними нормативними документами в Україні, що регламентуються питання забезпечення територіального розвитку є наступні:

- Закон України «Про основи містобудування» [6],
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7],
- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8],
- Постанова Верховної Ради України «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів» [9],
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.» [10].

Проведемо аналіз нормативно-правових документів, що регламентують територіальний розвиток – табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз нормативно-правових документів, що регламентують територіальний розвиток

Нормативно-правовий акт	Основні розділи	Ключові положення	Спрямування
1	2	3	4
ЗУ «Про основи містобудування»	Загальні положення, Державне регулювання у сфері містобудівної діяльності, Будівельні норми, державні стандарти, норми і правила у сфері містобудування, містобудівна документація,	Визначено поняття містобудування ті містобудівної діяльності як «цілеспрямованої діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян,	Регуляторна політика у сфері техніко-економічного забезпечення містобудівної діяльності та земельних відносин

1	2	3	4
	Земельні відносини у містобудуванні, містобудівний кадастр населених пунктів, Державний контроль у сфері містобудування, відповідальність за порушення містобудівного законодавства, Міжнародні відносини у сфері містобудування [6]	об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища» [6], його напрями, вимоги до містобудівної діяльності, зміст державного регулювання містобудівної діяльності, регламентація, стандартизація та документозабезпечення містобудівної діяльності та земельних відносин	
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	Загальні положення, Організаційно-правова основа місцевого самоврядування, Матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування, Гарантії місцевого самоврядування, відповідальність органів та посадових осіб [7]	Визначає на законодавчому рівні місцеве самоврядування як форму управління територіями, права та обов'язки територіальної громади, адміністративно-територіального устрою, регламентує сфери відповідальності влади, місцеві ініціативи, фінансову політику	Регуляторна політика розвитку місцевого самоврядування, права, обов'язки, підгрунття для діяльності
Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»	Загальні положення, Порядок добровільного об'єднання об'єднаних територіальних громад (ОТГ), Порядок добровільного приєднання ОТГ, Державна підтримка добровільного об'єднання ОТГ [8]	Визначення порядку об'єднання ОТГ, їх прав, обов'язків та повноважень, визначення ролі держави у процесах децентралізації влади, добровільного об'єднання громад з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку територій	Основи децентралізації влади: повноваження та сфера відповідальності громад, делегування центром владних повноважень
Постанова Верховної Ради України «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів»	Загальні положення, Сучасний стан розвитку населених пунктів, Основні напрями державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів,	Визначення глобальних тенденцій та аналіз вітчизняних процесів сталого розвитку, визначення ролі держави у забезпечення організаційних механізмів сталого розвитку	Реалізація глобальної концепції сталого розвитку у рамках життєдіяльності територій

1	2	3	4
	Основні заходи реалізації державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів, Правові та економічні засади реалізації державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів	розробка конкретних механізмів забезпечення сталого розвитку на законодавчому та виконавчому рівнях	
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.»	Загальні положення, Основні принципи реалізації державної регіональної політики, Регіональні структурні диспропорції Використання потенціалу розвитку регіонів Розвиток сільської місцевості Розвиток транспортної інфраструктури, зв'язку та інформаційних технологій Ефективність енергоспоживання Використання культурного та туристичного потенціалу для регіонального розвитку, Диференціація якості життя, Ринок праці, Рівень урбанізації, Освіта, Охорона здоров'я, Аналіз інституційного середовища	Цілі, завдання, задачі стратегічного розвитку на рівні держави та регіонів, аналіз потенційних партнерів, механізми забезпечення збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку	Пріоритети та принципи стратегічного розвитку території з урахуванням викликів внутрішнього та зовнішнього середовища

Отже, аналіз нормативно-правової бази регулювання територіального розвитку дозволив визначити наступні недоліки:

- необхідність встановлення відповідності нормативно-правових документів щодо визначення нових форм територіальної організації – об'єднані територіальні громади,
- необхідність встановлення нових пріоритетів розвитку територій відповідно до сучасних глобальних викликів та можливостей розвитку,

- необхідність формування принципово нової концепції розвитку територій, спрямованої на реалізацію положень «розумних» урбанізованих територій, раціонального користування, «зеленої» економіки, корпоративної соціальної відповідальності та активності місцевого населення щодо забезпечення соціально-економічного розвитку даної території.

Висновки. Таким чином, у умовах децентралізаційних процесів в державі формуються нові підходи до розвитку територій. Це викликає необхідність формування нових ефективних механізмів державного, регіонального та місцевого управління. Доцільним є визначення нових пріоритетів розвитку територій з урахуванням глобалізаційних процесів, сучасних вимог суспільства до комфортності проживання, нових завдань соціально-економічного розвитку. Отже, проаналізовані нормативні документи свідчать про необхідність приведення законодавчої бази у відповідність до пріоритетних напрямів стратегічного розвитку суспільства на макрорівні.

Список використаних джерел:

1. Демин Н.М. Правовая реальность в сфере градостроительного регулирования / Н.М. Демин - Досвід та перспективи розвитку міст України, Випуск 30, 2016. – с. 9-27. URL: https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=dYklyCUAAAAJ&view_op=list_works&sortby=pupdate#d=gs_md_cita-d&u=%2F citations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3DdYklyCUAAAAJ%26sortby%3Dpupdate%26citation_for_view%3DdYklyCUAAAAJ%3AblknAaTinKkC%26tzm%3D-120
2. Дьомін М.М. Містобудівні інформаційні системи. Містобудівний кадастр. Первинні елементи структури об'єктів містобудування та територіального планування / М.М. Дьомін, О.І. Сингаївська - Київ: Фенікс, 2015.–213 с.
3. Хряпинський А.П. Правове регулювання та процедури контрольно-наглядової діяльності у сфері містобудування / А.П. Хряпинський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Випуск 23. – Ч. II. – Т. 2. – С. 227–231
4. Сківський І.О. Теорія і практика громадського контролю у публічному управлінні : адміністративно-правове дослідження : монографія / І.О. Сківський. – Х. : Дис плюс, 2013. – 428 с.
5. Тимошук В.П. Контрольна функція держави / В.П. Тимошук // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 4 (6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-6-2013/item/234-kontrolna-funktsiya-derzhavy-tymoshchuk-v-p>
6. Закон України «Про основи містобудування». Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>
7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
8. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

9. Постанова Верховної Ради України «Про концепцію сталого розвитку населених пунктів». Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.». Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

11. Державна підтримка розвитку територій у 2019 році. Національний проєкт децентралізація. Електронний ресурс. Режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/438/State_support_for_territorial_development_in_2019.pdf

12. Гармашова О.П. Розвиток системи державного регулювання наукової та інноваційної діяльності України / Гармашова О.П. // Экономика и управление № 1 – 2013 р. С. 86-96 [Електронний ресурс] - [Режим доступу]: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2013/1/p_86_91.pdf

13. Greenfield A. (2013). Against the Smart City. URL: http://www.academia.edu/6732875/Emerging_Markets_and_Digital_Economy_Building_Trust_in_the_Virtual_World_032. (дата звернення: 25.12.2018).

14. Третяк Ю. Внесок Програми ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» у становлення новітньої державної регіональної політики / Ю. Третяк// Стратегія розвитку. – 2016. – №1. – С. 58-70.

15. Жукова Н.В. Політика сталого розвитку сільських та урбанізованих територій / Н.В. Жукова// Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] : підручник / [за ред. Віктора Чужикова]. – К.: КНЕУ, 2016. – 495 с. (С.114-126).

16. Черніков Д., Хорольський Р., Синьокий О. Регіональна політика та Угода про асоціацію між Україною та ЄС / Д. Черніков, Р. Хорольський, О. Синьокий // ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». – 2015. – 32 с.

к.т.н., доцент Вяткин К.И.,
Харьковского национального университета
городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассматриваются отдельные аспекты нормативного регулирования территориального развития в Украине. В контексте реформы децентрализации власти и создания на основе административно-территориальных единиц нового формата территориальных образований - объединенных территориальных громад, особое внимание следует уделить вопросам законодательного регулирования социально-экономических, административных, политических, управленческих и другие вопросов их развития. Изменения в законодательной базе для развития объединенных территориальных громад направлены на повышение эффективности социально-экономического развития. Поэтому законодательное регулирование должно быть направлено не только на правовые вопросы и нормирование

правоотношений, но и учитывать особенности экономического развития, изменения социальных потребностей населения и создания дополнительных возможностей в условиях инновационного развития, научно-технического прогресса и процессов цифровизации. В статье дается критический анализ комплекса нормативных документов по развитию территорий, а также предлагаются пути дальнейшего совершенствования системы законодательного обеспечения. Анализ нормативно-правовой базы регулирования территориального развития выявил следующие недостатки: необходимость соответствия нормативных документов новым формам территориальной организации объединенных территориальных громад, необходимость определения новых приоритетов территориального развития в соответствии с текущими глобальными вызовами. Целесообразно сформулировать принципиально новую концепцию территориального развития, направленную на реализацию положений «умных» урбанизированных территорий, рационального использования и «зеленой» экономики.

Ключевые слова: территориальное развитие, градостроительство, законодательное обеспечение территориального развития.

PhD, associate professor Viatkin Konstantyn,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

REGULATORY AND LEGAL BASIS OF TERRITORIAL DEVELOPMENT

The article deals with some aspects of regulatory regulation of territorial development in Ukraine. In the context of the reform of the decentralization of power and the creation on the basis of administrative-territorial units of a new format of territorial entities - united territorial communities, special attention should be paid to the issues of legislative regulation of socio-economic, administrative, political, administrative and other issues of their development. Changes in the legislative framework for the development of united territorial communities are aimed at improving the effectiveness of socio-economic development. Therefore, regulatory regulation should aim not only at the legal regulation of legal relations, but also take into account the peculiarities of economic development, changing social needs of the population and creating additional opportunities in the conditions of innovative development, scientific and technological progress and processes of digitalization. The article provides a critical analysis of a set of regulatory documents on the development of territories, and suggests ways to continue improving the legislative support system. analysis of the regulatory framework for regulating territorial

development has identified the following disadvantages: the need for compliance of regulatory documents to identify new forms of territorial organization - united territorial communities, the need to set new territorial development priorities in line with current global challenges and development opportunities, the need to formulate a fundamentally new concept of territorial development aimed at implementing the provisions of "smart" urbanized territories, rational use and a "green" economy.

Keywords: territorial development, urban construction, legislative support for territorial development

REFERENCES:

1. Demy`n N.M. Pravovaya real`nost` v sfere gradostroy`tel'nogo reguly`rovany`ya / N.M. Demy`n - Dosvid ta perspekty`vy` rozvy`tku mist Ukrayiny`, Vy`pusk 30, 2016. – s. 9-27. URL: https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=dYklyCUAAAAJ&view_op=list_works&sortby=pubdate#d=gs_md_cita-d&u=%2F citations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3DdYklyCUAAAAJ%26sortby%3Dpubdate%26citation_for_view%3DdYklyCUAAAAJ%3AblknAaTinKkC%26tzm%3D-120

2. D`omin M.M. Mistobudivni informacijni sy`stemy`. Mistobudivny`j kadastr. Pervy`nni elementy` struktury` ob`yektiv mistobuduvannya ta tery`torial`nogo planuvannya / M.M. D`omin, O.I. Sy`ngayivs`ka - Ky`yiv: Feniks, 2015.–213 s.

3. Xryapy`ns`ky`j A.P. Pravove regulyuvannya ta procedury` kontrol`no-naglyadovoyi diyal`nosti u sferi mistobuduvannya / A. P. Xryapy`ns`ky`j // Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo univerty`tetu. Seriya «Pravo». – 2013. – Vy`pusk 23. – Ch. II. – T. 2. – S. 227–231

4. Skvirs`ky`j I.O. Teoriya i prakty`ka gromads`kogo kontrolyu u publicnomu upravlinni : administraty`vno-pravove doslidzhennya : monografiya / I. O. Skvirs`ky`j. – X. : Dy`sa plyus, 2013. – 428 s.

5. Ty`moshhuk V.P. Kontrol`na funkciya derzhavy` / V. P. Ty`moshhuk // Administraty`vne pravo i proces. – 2013. – # 4 (6) [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-6-2013/item/234-kontrolna-funktsiya-derzhavy-tymoshchuk-v-p>

6. Zakon Ukrayiny` «Pro osnovy` mistobuduvannya». Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`. Elektronny`j resurs. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12>

7. Zakon Ukrayiny` «Pro misceve samovryaduvannya v Ukrayini». Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`. Elektronny`j resurs. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

8. Zakon Ukrainy` «Pro dobrovil`ne ob`yednannya tery`torial`ny`x gromad». Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrainy`. Elektronny`j resurs. – Rezhy`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

9. Postanova Verxovnoyi Rady` Ukrainy` «Pro koncepciyu stalogo rozvy`tku naseleny`x punktiv». Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrainy`. Elektronny`j resurs. – Rezhy`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` «Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi strategiyi regional`nogo rozvy`tku na period do 2020 r.». Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrainy`. Elektronny`j resurs. – Rezhy`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

11. Derzhavna pidtry`mka rozvy`tku tery`torij u 2019 roci. Nacional`ny`j projekt decentralizaciya. Elektronny`j resurs. Rezhy`m dostupu: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/438/State_support_for_territorial_development_in_2019.pdf

12. Garmashova O.P. Rozvy`tok sy`stemy` derzhavnogo regulyuvannya naukovoyi ta innovacijnoyi diyal`nosti Ukrainy` / Garmashova O.P. // *Экономика y` upravlyen`e* # 1 – 2013 r. S. 86-96 [Elektronny`j resurs] - [Rezhy`m dostupu]: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2013/1/p_86_91.pdf

13. Greenfield A. (2013). Against the Smart City. URL: http://www.academia.edu/6732875/Emerging_Markets_and_Digital_Economy_Building_Trust_in_the_Virtual_World_032. (data zvernennya: 25.12.2018).

14. Tretyak Yu. Vnesok Programy` YeS «Pidtry`mka polity`ky` regional`nogo rozvy`tku v Ukraini» u stanovlennya novoyi derzhavnoyi regional`noyi polity`ky` / Yu. Tretyak// *Strategiya rozvy`tku*. – 2016. – #1. – S. 58-70.

15. Zhukova N.V. Polity`ka stalogo rozvy`tku sil`s`ky`x ta urbanizovany`x tery`torij / N.V. Zhukova// *Regional`na polity`ka Yevropejs`kogo Soyuzu* [Elektronny`j resurs] : pidruchny`k / [za red. Viktora Chuzhy`kova]. – K.: KNEU, 2016. – 495 s. (S.114-126).

16. Chernikov D., Xorol`s`ky`j R., Sy`n`ooky`j O. Regional`na polity`ka ta Uгода pro asociaciyu mizh Ukrainoyu ta YeS / D. Chernikov, R. Xorol`s`ky`j, O. Sy`n`ooky`j // *GO «Laboratoriya zakonodavchy`x iniciaty`v»*. – 2015. – 32 s.